

ŹRÓDŁA / SOURCES / QUELLEN

Alicja Łuczyńska

Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, Polska

alicja.luczyńska87@gmail.com • <https://orcid.org/0000-0002-4096-6569>

Inwentarz biblioteki z pałacu w Drogoszach w zbiorach Archiwum Państwowego w Olsztynie

Inventory of the library from the palace in Drogosze in the collections of the State Archives in Olsztyn

Inventar der Bibliothek des Schlosses Drogosze [Dönhoffstädt] in der Sammlung des Staatsarchivs in Olsztyn

Słowa kluczowe: inwentarz, biblioteka, dwór, Drogosze, Archiwum Państwowe w Olsztynie

Keywords: library, inventory, manor, Drogosze, The State Archives in Olsztyn

Schlüsselworte: Inventar, Bibliothek, Drogosze [Dönhoffstädt], Staatsarchiv in Olsztyn, Herrenhaus

STRESZCZENIE

Wybudowany na początku XVIII w., pałac w Drogoszach był jedną z trzech największych rezydencji w Prusach Wschodnich. Jego właścicielami byli przedstawiciele rodu Dönhoff, następnie zaś przedstawiciele śląskiej linii rodu Stolberg-Wernigerode, którzy zarządzali nim do 1945 r. Przez stulecia kolejni właściciele gromadzili w pałacu cenną kolekcję dzieł sztuki, obrazów, mebli czy porcelany. W skład wyposażenia majątku wchodziła również licząca blisko 10 tys. woluminów biblioteka. Rękopiśmienny katalog owej księżnicy przechowywany jest obecnie w Archiwum Państwowym w Olsztynie. Jest to przykład jednego z nielicznych zachowanych do dnia dzisiejszego rejestru pruskich zbiorów podworskich. Celem artykułu jest analiza obejmująca zinventaryzowane w nim woluminy pod względem treści oraz dat i miejsca wydania. Poruszona również została kwestia podziału księgozbioru na poszczególne kategorie. Ukazane zostały bibliofilskie zainteresowania mieszkańców pałacu.

ABSTRACT

Built at the beginning of the 18th century, the palace in Drogosze was one of the three largest

residences in East Prussia. Its owners were representatives of the Dönhoff family, then representatives of the Silesian line of the Stolberg-Wernigerode family, who administered it until 1945. Over the centuries, successive owners amassed a valuable collection of works of art, paintings, furniture and porcelain in the palace. The estate also included a library of nearly 10,000 volumes. A manuscript catalogue of this book collection is currently stored in the State Archive in Olsztyn. It is an example of one of the few surviving records of Prussian manorial collections. The aim of this article is an analysis covering the volumes inventoried therein in terms of content and the dates and places of publication. The division of the book collection into individual categories is also addressed. The bibliophilic interests of the palace's inhabitants are shown.

ZUSAMMENFASSUNG

Das zu Beginn des 18. Jahrhunderts erbaute Schloss in Drogosze [Dönhoffstädt] war eine der drei größten Residenzen in Ostpreußen. Seine Besitzer waren Vertreter der Familie Dönhoff, dann Vertreter der schlesischen Linie der Familie Stolberg-Wernigerode, die es bis 1945 verwaltete. Im Laufe der Jahrhunderte brachten die nachfolgenden Besitzer im Schloss eine wertvolle Sammlung von Kunstwerken, Gemälden, Möbeln und Porzellan zusammen. Zur Ausstattung gehörte auch eine Bibliothek mit fast 10 000 Bänden. Der handschriftliche Katalog dieser Büchersammlung befindet sich heute im Staatsarchiv in Olsztyn. Er ist ein Beispiel für eine der wenigen erhaltenen Aufzeichnungen ehemaliger preußischer Adellssammlungen. Ziel dieses Artikels ist es, eine Analyse der inventarisierten Bände in Bezug auf den Inhalt sowie die Erscheinungsdaten und -orte zu erstellen. Es wurde auch die Frage aufgeworfen, inwiefern die Büchersammlung in verschiedene Kategorien unterteilt war. Aufgezeigt wurden zudem die bibliophilen Interessen der Bewohner des Schlosses.

Wśród zespołów akt podworskich, pochodzących z archiwów i kancelarii wschodniopruskich rodów szlacheckich, przechowywanych obecnie w Archiwum Państwowym w Olsztynie (APO), znajdują się fragmenty archiwum pałacowego z Drogosza¹. Jest to w sumie dziewięć metrów bieżących akt zawierających 464 jednostek archiwalnych, najliczniej reprezentowanych przez akta administracyjno-gospodarcze oraz osobiste, m.in. korespondencje i dzienniki. Wytworzone one zostały w związku z funkcjonowaniem dworu i majątków tudzież działalnością polityczną przedstawicieli rodu Dönhoff oraz Stolberg-Wernigerode w latach 1685–1945². Do Olsztyna trafiły krótko po zakończeniu II wojny światowej w ramach zabezpieczenia akt archiwalnych i administracyjnych pozostawionych przez władze niemieckie na terenie byłych Prus Wschodnich.

Dönhoffstädt to nazwa majątku założonego na początku XVIII wieku przez wschodniopruski ród Dönhoffów w pobliżu, należącej do nich, wsi Gross Wolfsdorf (Wilkowo Wielkie)³. Barokowy pałac wzniesiony został w latach 1710–1714 według

¹ Tekst powstał w ramach pracy nad dysertacją doktorską pod tytułem „Biblioteka zu Dohnów w Markowie. Dzieje i zbiory” pod kierunkiem dr hab. Arkadiusza Wagnera, prof. UMK.

Archiwum Państwowe w Olsztynie. Informator o zasobie archiwalnym, oprac. M.T. Korejwo, Warszawa 2007, s. 17.

² A. Przywuska, *Akta podworskie w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Olsztynie*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” (dalej: KMW) 1964, nr 2, s. 168–195.

³ M. Adamska, *Stan badań nad historią rodziny Stolberg-Wernigerode z Dönhoffstädt oraz dotyczące jej archiwalia w zasobie Archiwum Państwowego w Olsztynie*, „Archiwa-Kancelarie-Zbiory” 2012, nr 3, s. 194.

projektu Johna von Collas (†1753), znanego również jako autora założeń pałacowych w Gładyszach i Karwinach⁴. Pałac w Drogoszach był jedną z czterech największych rezydencji w Prusach Wschodnich należących do tzw. pałaców królewskich, które przygotowane były na wizyty monarchów w asyście gwardii i odpowiednio licznego dworu⁵. Męska linia właścicieli pałacu wygasła wraz z bezpotomną śmiercią Stanisława Ottona Dönhoffa (†1816). Od tego momentu przez blisko 50 lat zgromadzone przez nich dobra ziemskie zarządzane były przez żeńską linię rodu. Po śmierci Angeliki Wilhelminy zu Dohna, z domu Dönhoff (†1866) majątek przeszedł w posiadanie jej siostrzenicy Marianne Stolberg-Wernigerode, która pochodziła ze śląskiej linii tego rodu. Od tego momentu aż do 1945 roku całym majątkiem zarządzali jego przedstawiciele⁶.

W pałacu zgromadzona została bardzo cenna kolekcja dzieł sztuki i rzemiosła artystycznego. W jej skład wchodziły m.in. obrazy, meble, flamandzkie arrasy czy kolekcja chińskiej porcelany⁷. W rezydencji przechowywano również liczący blisko 10 tys. woluminów księgozbiór⁸. Ulokowany był on w gabinecie bibliotecznym na parterze, w zachodniej części pałacu, łączącym się bezpośrednio z salonem ogrodowym. Gabinet pozbawiony był bogatszej dekoracji architektonicznej; składał się na nią jedynie profilowany gzyms oddzielający ścianę od faset i gładkiego sufitu. Przy ścianach znajdowały się regały sięgające do wysokości gzymsu. Meble te zachowały się do dziś w pierwotnej formie, odznaczającej się kręconymi półkolumnkami na osi ścianek oddzielających rzędy półek⁹.

Po zakończeniu II wojny światowej część zbiorów artystycznych z pałacu trafiło do Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie (do 1975 roku: Muzeum Mazurskie). Są to obrazy i meble, m.in. renesansowa, manierystyczna skrzynia posagowa z malowanymi herbami i portretami właścicieli. Około 20% księgozbioru przewieziono natomiast do nowo powstałej Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu, której przedstawiciele

⁴ A. Rzempoluch, *Architektura dworska w Prusach Książęcych i na Warmii. Studium genezy i odrębności*, „Roczniki Humanistyczne” 2002, t. L, z. 4, s. 217; N. Rabczewska, *Osiemnastowieczny pałac Dönhoffów w Drogoszach*, „Rocznik Olsztyński” 1983, t. XIV/XV, s. 41–72.

⁵ A. Rzempoluch, op. cit., s. 212.

⁶ A. Mycio, *Rękopisy Dönhoffów z Drogoszy w Prusach Wschodnich przechowywane w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu*, KMW 2020, nr 2, s. 273–274.

⁷ Zob. np.: A. Ramotowska, *Dokumentacja konserwatorska polichromowanej skrzyni posagowej Katarzyny Dohnówny*, Lidzbark Warmiński 2011; E. Kotowski, *Portrety Magnusa Ernesta i Katarzyny Doenhoffów*, „Rocznik Olsztyński” 1970, t. IX, s. 27–57; http://lekykonkultury.ceik.eu/index.php/Pa%C5%82ac_w_Drogoszach (dostęp: 8.11.2024 r.); K. Wróblewska, F. Sokołowski, *Ikonografia rodziny Doenhoffów w zbiorach muzeów polskich*, „Rocznik Olsztyński” 1989, t. XVI, s. 293–350, K. Wróblewska, *Portrety Bogusława Dönhoffa – autora dziennika podróży do Warszawy z 1780 r.*, KMW 1980, nr 3, s. 339–348.

⁸ E. Hartmann, *Gross Wolfsdorf und Dönhoffstädt: Ostpreussische Herrensitze im Kreise Rastenburg*, Marburg (Lahn) 1966, s. 68.

⁹ A. Klim, *Zbiory artystyczne i wystrój wnętrza pałacu w Drogoszach*, Toruń 1996 – praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Z. Kruszelnickiego przechowywana w Bibliotece Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie – sygn. Rkps 1805/1, s. 67.

przybyli do pałacu jesienią 1946 roku. Mimo rozbieżności w ich sprawozdaniach dotyczących liczby zwiezionych woluminów, obecnie szacuje się ją na około dwa tysiące tomów¹⁰. Badania Marii Strutyńskiej wykazały, że w toruńskim zbiorze starych druków znajduje się 418 pozycji bibliograficznych w 844 woluminach, które pochodzą z pałacowej biblioteki w Drogoszach¹¹. Druki te to przede wszystkim XVIII-wieczne piśmiennictwo w języku francuskim oraz około tysiąc druków z XIX i XX wieku. Zidentyfikowano również rękopisy w liczbie 16 jednostek inwentarzowych w 24 woluminach¹². Nie znane są natomiast losy pozostałej, znacznie większej, części drogoskiego księgozbioru. Przypuszczać można, że został on wywieziony do innych bibliotek, bądź uległ rozkradzeniu i zniszczeniu.

Mimo rozproszenia oraz częściowego zaginięcia drogoskiej biblioteki pałacowej możliwe jest zobrazowanie jej przedwojennego charakteru i zasobności dzięki inwentarzowi przechowywanemu w APO (sygn. 42/380/0/5/377)¹³. Wobec wysokiej wartości historycznej tego inwentarza, celem artykułu jest analiza obejmująca zinventaryzowane w nim woluminy pod względem treści oraz dat i miejsca wydania. Poruszona zostanie również kwestia podziału księgozbioru na poszczególne kategorie, w ramach której bliższej charakterystyce poddano kategorie reprezentowane największą liczbą pozycji bibliograficznych. To z kolei rzutować będzie na wnioski dotyczące profilu tematycznego księgozbioru. Jest to tym istotniejsze, że w dotychczasowej literaturze nie poruszano kwestii zawartości biblioteki pałacowej w Drogoszach, a jedynie zgromadzonej tam niegdyś kolekcji malarstwa portretowego.

Interesujący nas inwentarz oprawiono w błękitny karton o wymiarach okładek 48 × 24 cm. Na górnej (przedniej) okładce widnieje rękopiśmienny, wykonany ołówkiem, zapis w języku polskim – „Spis książek”, który naniesiono najpewniej po przewiezieniu go do APO¹⁴. Wyrazny naddatek kartonu z trzech stron kart bloku wskazuje, że spis przechowywany miał być w pozycji poziomej. Okładka w takiej formie uniemożliwiałaby bowiem postawienie inwentarza pionowo bez uszkodzenia przynajmniej dolnych naddatków. Podkreślenia wymaga fakt, że inwentarz nie został zaopatrzony w stronę tytułową z informacją o autorze i dacie jego powstania. Przypuszczać można zatem, że spisał go zatrudniony w Drogoszach bibliotekarz i opiekun całej kolekcji. W część grzbietową okładek wszytych zostało 77 liniowanych kart.

¹⁰ A. Mycio, op. cit., s. 273–274.

¹¹ M. Strutyńska M., *Struktura proveniencyjna zbioru starych druków Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu. Przewodnik po zespołach. Problemy badawcze i metodologiczne*, Toruń 1999, s. 38.

¹² A. Mycio, *Struktura proveniencyjna rękopisów pochodzących z tak zwanych zbiorów zabezpieczonych w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu*, „Folia Toruniensia” 2009–2010, t. IX–X, s. 50.

¹³ Archiwum Państwowe w Olsztynie (dalej: APO), sygn. 42/380/0/5/377, *Księga inwentarzowa biblioteki*.

¹⁴ Na okładce znajdują się również sygnatury nadane drogoskiemu inwentarzowi przez APO. W lewym, dolnym rogu znajduje się nalepka z wydrukowanym napisem „WOJEWÓDZKIE ARCHIWUM PAŃSTWOWE W OLSZTYNIE. Zbiór z Doenhoffowa”. Poniżej zapisano odręcznie, piórem sygnaturę inwentarza: „Zespół XXV/1 Dział: V [...] 2”. Całość została skreślona diagonalnie (ukośnie). Obok postawiono nową pieczęć ze zmienioną sygnaturą „AP Olsztyn 380/377”.

Na stronach *recto* w prawym, górnym rogu ponumerowano je cyframi arabskimi za pomocą brązowo-czerwonej kredki. Krój cyfr, w porównaniu z krojem cyfr zapisanych w zasadniczej części inwentarza, znacząco się różni. Inwentarz spisany bowiem został przy użyciu czarnego atramentu, niemiecką kurrentą¹⁵, pismem jednej ręki. Użyty krój pisma wskazywać może na okres międzywojenny XX wieku. Świadczy to o naniesieniu foliacji¹⁶ później – być może po przewiezieniu dokumentu do APO. W sumie w inwentarzu zapisane zostały 73 strony *recto*, jak i *verso*. Na każdej stronie znajduje się narysowana odręcznie tabela składająca się z sześciu kolumn. Odpowiadają one kolejno od lewej: liczbie porządkowej, autorowi dzieła, tytułowi, miejscu wydania, roku wydania i liczbie zgromadzonych woluminów. Najwięcej miejsca przeznaczono na zapisanie tytułów. Cały spis podzielony został na 18 kategorii uszeregowanych alfabetycznie, w czym posłużono się kolejnymi literami alfabetu lub suspencjami od pełnej nazwy danej kategorii. Są to kolejno: A – „Allgemeiner”¹⁷, Ag – „Agrarwissenschaft”¹⁸, B – „Litteratur der Ausländer ausser Französischen und englischen Werken”¹⁹, C – „Kulturgeschichte”²⁰, D – „Deutsche Litteratur”²¹, E – „Englisches Litteratur”²², F – „Französische Litteratur”²³, G – „Geografie”²⁴, H – „Geschichte”²⁵, I – „Rechtswissenschaft”²⁶, Jug – „Jugendschriften”²⁷, K – „Kunstgeschichte”²⁸, L – „Litteraturgeschichte”²⁹, „Medizin”³⁰, Mil – „Militärwissenschaften”³¹, N – „Naturwissenschaften”³², P – „Philosophia”³³, „[nieczytelne] allg. politik”³⁴. Każda z nich rozpoczyna się oddzielną kartą, zawierającą na stronie *recto* majuskułową pierwszą literę kategorii, a poniżej minuskułą pełną jej nazwę. W inwentarzu nie zastosowano ciągłości numeracji. Każda z kategorii posiada oddzielną. Zasada ta dotyczy również

¹⁵ Kurrenta (niem. deutsche Kurrentschrift) – pismo odręczne, użytkowe, stosowane od wczesnego okresu nowożytnego do połowy XX wieku głównie w krajach niemieckojęzycznych – zob. <https://dawnepismo.com/rodzaje-pisma/> dostęp: 7.11.2024 r.).

¹⁶ Foliacja – z łac. folium – karta, foliowanie, numerowanie kolejnych kart rękopisu lub druku – zob. *Encyklopedia Wiedzy o Książce*, red. A. Birkenmajer, Wrocław 1971, szp. 720–721.

¹⁷ APO, sygn. 42/380/0/5/377, karta nr 1 *recto*.

¹⁸ Ibidem, karta nr 3 *recto*.

¹⁹ Ibidem, karta nr 7 *recto*.

²⁰ Ibidem, karta nr 11 *recto*.

²¹ Ibidem, karta nr 13 *recto*.

²² Ibidem, karta nr 22 *recto*.

²³ Ibidem, karta nr 27 *recto*.

²⁴ Ibidem, karta nr 33 *recto*.

²⁵ Ibidem, karta nr 38 *recto*.

²⁶ Ibidem, karta nr 53 *recto*.

²⁷ Ibidem, karta nr 55 *recto*.

²⁸ Ibidem, karta nr 57 *recto*.

²⁹ Ibidem, karta nr 59 *recto*.

³⁰ Ibidem, karta nr 61 *recto*.

³¹ Ibidem, karta nr 63 *recto*.

³² Ibidem, karta nr 65 *recto*.

³³ Ibidem, karta nr 67 *recto*.

³⁴ Ibidem, karta nr 70 *recto*.

podkategorii, które występują w przypadku literatury (B – „Litteratur der Ausländer ausser Französischen und englischen Werken”) czy geografii (G – „Geografie”). Należy nadmienić, że podkategorie oznaczone zostały wyłącznie cyframi rzymskimi, co sprawia że tylko ich umiejscowienie oraz analiza zinwentaryzowanych tytułów pozwala określić ich tematykę.

Największą pod względem liczby pozycji bibliograficznych oraz liczby woluminów kategorią jest H – „Geschichte”³⁵, zawiera bowiem 864 pozycje bibliograficzne w 2068 woluminach. Autor inwentarza nie zastosował tutaj spisu alfabetycznego autorów ani tytułów. Nie dokonał również podziału na poszczególne podkategorie. Analiza tytułów pokazuje jednak, że woluminy grupowane były pod względem tematycznym, najprawdopodobniej więc w takiej kolejności były umieszczone na regałach bibliotecznych. Pierwsze zinwentaryzowane tytuły dotyczą szeroko pojętej historii starożytnej. Jako przykłady mogą służyć publikacje: Charlesa Rollina (†1741) *Histoire Ancienne Des Egyptiens, Des Carthaginois, Des Assyriens, Des Babyloniens, Des Medes Et Des Perses, Des Macedoniens, Des Grecs*³⁶ w wydaniu paryskim z 1737 roku, czy bazylejskie wydanie dzieła Conyersa Middletona (†1750) *The history of the life of M. Tullius Cicero*³⁷ z 1790 roku. Należy przy okazji zauważyć, że zestawione obok siebie dzieła drukowane były w różnych językach. Znajdują się wśród nich wydawnictwa: niemiecko-, francusko- i angielskojęzyczne oraz łacińskie. W tej kategorii zinwentaryzowano również monografie dotyczące historii Francji³⁸ czy Anglii³⁹. Co oczywiste, znalazły się tu także pozycje dotyczące dziejów Prus, jak *Preussische Kirchen- Historia [...]*⁴⁰ Krzysztofa J. Hartknocha (†1687) czy XVII-wieczna edycja średniowiecznej kroniki Piotra z Dusburga⁴¹. Kolejna grupa to książki dotyczące historii reformacji – m.in. *Kurze Reformations-Geschichte: erzählt für Schulen und Familien*⁴² Wilhelma Redenbachera (†1876), czy też biografia Marcina Lutra – *Martin Luther's Leben*⁴³ autorstwa Gustava Pfizera (†1890). W spisie wyodrębnić można również grupę wydawnictw poświęconych cesarzom niemieckim oraz kanclerzowi Rzeszy Niemieckiej Otto von Bismarckowi (†1898). Wśród nich figuruje np. francuskojęzyczna

³⁵ Ibidem, karta nr 38 recto.

³⁶ Ibidem, karta nr 38 verso, Ch. Rollin, *Histoire Ancienne Des Egyptiens, Des Carthaginois, Des Assyriens, Des Babyloniens, Des Medes Et Des Perses, Des Macedoniens, Des Grecs*, Paris 1737.

³⁷ Ibidem, karta nr 38 verso, C. Middleton, Conyers, *The history of the life of M. Tullius Cicero*, Basil 1790.

³⁸ Ibidem, karta nr 39 recto, L.S. Mercier, *Portraits des Rois de France*, Neuchatel 1783.

³⁹ Ibidem, karta nr 39 recto, D. Hume, *The history of England [...]*, Basil 1789.

⁴⁰ Ibidem, karta nr 40 recto, K.J. Hartknoch, *Preussische Kirchen- Historia [...]*, Franckfurt am Mayn und Leipzig: [Gdańsk] 1686.

⁴¹ Ibidem, karta nr 40 verso, P. de Dusburg, *Petri de Dusburg, Ordinis Teutonicus Sacerdotis, Chronicon Prussiae [...]*, Francofurti Et Lipsiae; Jenae 1679.

⁴² Ibidem, karta nr 39 verso, W. Redenbacher, *Kurze Reformations-Geschichte: erzählt für Schulen und Familien*, Calw 1877.

⁴³ Ibidem, karta nr 40 verso. G. Pfizer, *Martin Luther's Leben*, Stuttgart 1836.

korespondencja Fryderyka II opublikowana w Berlinie w 1823 roku⁴⁴, autobiografia Wilhelma II⁴⁵ oraz trzynomowe wydawnictwo *Gedanken und Erinnerungen*⁴⁶ O. von Bismarcka.

Z działu wydawnictw historycznych warto odnotować też polonika *sensu stricto*⁴⁷. Pierwszym wśród odnotowanych w inwentarzu jest, wydane w Gdańsku w 1694 roku, dzieło pt. *Tractatus Historico-Politicus De Polonia Nunquam Tributaria*⁴⁸. Kolejnym jest *Histoire De Jean Sobieski, Roi De Pologne*⁴⁹ Gabriela-Françoisa Coyera (†1782) w edycji warszawsko-paryskiej z 1761 roku. Co znamienne, Jana III Sobieskiego i Marysieńki dotyczą też publikacje XIX-wieczne: trzynomowa *Histoire de Pologne avant et sous le roi Jean Sobieski*⁵⁰ Narcisse-Achille de Salvandy'ego (†1856) oraz *Marysienka: Marie de la Grange d'Arquien reine de Pologne femme de Sobieski 1641–1716*⁵¹ Kazimierza Waliszewskiego (†1935).

W kategorii dzieł historycznych zwracają uwagę pozostawione przerwy w spisywaniu tytułów. W sumie pominiętych zostało 57 liczb porządkowych, z których dwie uzupełniono wpisami ołówkiem (dwie pozycje z początku XX wieku). Niestety ze względu na niedbałość zapisu nie udało się rozszyfrować autorów, ani tytułów owych publikacji. Trudno też dociec z jakiego powodu pozostawiono aż tyle wolnych liczb porządkowych. Nie znajdują się one bowiem w pobliżu siebie. Możliwe, że miały być uzupełnione, już po spisaniu inwentarza, nowymi nabytkami zakupionymi do pałacowej biblioteki. Należy również zauważyć, że w tej kategorii dodano jedną kartę, na której znajduje się 18 pozycji bibliograficznych. Zapisano je pod numerami „555 a-m” i „565 a-g”. Nie są to wydawnictwa autorów zinwentaryzowanych już wcześniej. Domyślać się więc można, że pozycje te dopisano już po ukończeniu całej kategorii.

Literaturze międzynarodowej poświęconych jest w inwentarzu pięć kategorii. Wśród nich wyodrębniono dzieła niemieckie (D – „Deutsche Litteratur”), francuskie (F – „Französische Litteratur”), „zagraniczne” z wyjątkiem dzieł francuskich i angielskich (B – „Litteratur der Ausländer ausser Französischen und englischen Werken”), angielskie (E – „Englisches Litteratur”) oraz literaturę dziecięcą (Jug – „Jugendschriften”).

Naturalnie największy odsetek stanowi literatura niemiecka, obejmująca 529 pozycji inwentarzowych w 894 woluminach. Nie zastosowano tutaj spisu

⁴⁴ Ibidem, karta nr 41 verso, *Nouvelles lettres inédites de Frédéric II. a son libraire Pitra, tant autographes que lettres de cabinet, accompagnées de notes historiques de l'éditeur et publiées avec permission spéciale de sa majesté le roi*, Berlin 1823.

⁴⁵ Ibidem, karta nr 50 verso, Wilhelm II, *Aus meinem Leben: 1859–1888*, Berlin–Leipzig 1927.

⁴⁶ Ibidem, karta nr 48 verso, O. v Bismarck, *Gedanken und Erinnerungen*, Stuttgart 1898.

⁴⁷ *Sensu stricto* – w ścisłym znaczeniu, zob. <https://sjp.pwn.pl/sjp/sensu-stricto;2519958.html> (dostęp: 30.10.2024 r.).

⁴⁸ APO, sygn. 42/380/0/5/377, karta nr 40 recto, J. Schultz Szulecki, *Tractatus Historico-Politicus De Polonia Nunquam Tributaria*, Gedani 1694.

⁴⁹ Ibidem, karta nr 40 recto, G.-F. Coyer, *Histoire De Jean Sobieski, Roi De Pologne*, A Varsovie, Paris 1761.

⁵⁰ Ibidem, karta nr 40 recto, N.-A. de Salvandy, *Histoire de Pologne avant et sous le roi Jean Sobieski*, Paris 1829.

⁵¹ Ibidem, karta nr 43 verso; K. Waliszewski, *Marysienka: Marie de la Grange d'Arquien reine de Pologne femme de Sobieski 1641–1716*, Paris 1898.

alfabetycznego autorów ani tytułów. Zauważyć jednak można, że jeśli w bibliotece znajdowało się kilka dzieł danego autora to spisano je jedno po drugim. Z pewnością w ten sposób pogrupowane były również na regałach bibliotecznych. Resztę wydawnictw zinwentaryzowano w układzie chronologicznym. Ostatnim spisany dziełem są wydane w 1917 roku nowele niderlandzkie *Der Arbeiter: eine Erzählung*⁵² autorstwa Stijna Streuvelsa (†1969). Poprzedza je chociażby *Hundert Lieder*⁵³ Adolfa zu Stolberg-Wernigerode, wydanych w 1913 roku w Lipsku. Warto w tym miejscu nadmienić, że autor publikacji był synem hrabiego Udo Stolberg-Wernigerode (†1910)⁵⁴, jednego z właścicieli pałacu w Drogoszach, czynnie działającego polityka i członka Reichstagu. Oprócz wymienionych autorów wyróżnia się kilka nazwisk reprezentowanych większą liczbą publikacji. Należy do nich m.in.: powieściopisarz Alexander von Ungern-Sternberg (†1868; 12 tytułów), autorka powieści historycznych, Luise Mühlbach (†1873; 10 tytułów), powieściopisarka Caroline P. de la Motte-Fouqué (†1831; 10 tytułów) czy beletrysta Johann G.L. Hesekei (†1874; 9 tytułów). Największa liczba spisanych woluminów jest jednak autorstwa Johanna W. von Goethego (†1832; 21 tytułów), w tym dwudziestotomowa antologia *Werke*⁵⁵ z 1827 roku czy dramat *Faust*⁵⁶ w edycji berlińskiej z 1869 roku.

Drugą co do wielkości kategorię piśmiennictwa tworzy literatura francuska, licząca 436 pozycji bibliograficznych w 785 woluminach. W tej części inwentarza nie zastosowano układu alfabetycznego, zauważyć jednak można, że daty wydań poszczególnych tytułów układają się z nielicznymi wyjątkami od najstarszych do najnowszych. Uprawnia to do przypuszczenia, że kategoria ta narastała na regałach bibliotecznych w sposób chronologiczny. W tej części inwentarza można również dostrzec, że tak jak w przypadku literatury niemieckiej, dzieła jednego autora spisano jedno po drugim. Wśród nich wybijają się oczywiście nazwiska wybitnych twórców literatury powszechnej, jak Moliere (†1673), właściwie Jean Baptiste Poquelin⁵⁷. Właściciel księgozbioru posiadał siedem dzieł wyżej wymienionego autora w tym wielotomowe wydawnictwo *Les oeuvres* w edycji paryskiej z 1666⁵⁸ i 1681 roku⁵⁹, amsterdamskiej z 1679⁶⁰ i 1684 roku⁶¹ oraz berlińskiej z 1700 roku⁶². Największa liczba

⁵² Ibidem, karta nr 21 *recto*, S. Streuvels, *Der Arbeiter: eine Erzählung*, Leipzig [1917].

⁵³ Ibidem, karta nr 21 *verso*, A. zu Stolberg-Wernigerode, *Hundert Lieder von weiland Adolf Graf zu Stolberg-Wernigerode*, Leipzig 1913.

⁵⁴ <https://www.deutsche-biographie.de/sfz3181.html> (dostęp: 3.04.2024 r.).

⁵⁵ APO, sygn. 42/380/0/5/377, karta nr 13 *verso*, J.W. v Goethe, *Goethe's Werke*, Stuttgart–Tübingen, 1827.

⁵⁶ Ibidem, karta nr 14 *recto*; J.W. v Goethe, *Faust*, Berlin 1869.

⁵⁷ <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Moliere;3942798.html> (dostęp: 8.11.2024 r.).

⁵⁸ APO, sygn. 42/380/0/5/377, karta nr 28 *recto*, Molière, *Les oeuvres de Monsieur Moliere*. Tome premier [-second], Paris 1666.

⁵⁹ Ibidem, karta nr 28 *recto*; Molière, *Les oeuvres de monsieur de Moliere*, t. II, A Paris 1681.

⁶⁰ Ibidem, karta nr 25 *recto*, Molière, *Les oeuvres de monsieur de Moliere*, t. III, Amsterdam 1679.

⁶¹ Ibidem, karta nr 25 *recto*, Molière, *Les oeuvres de monsieur de Moliere*, t. I, Amsterdam 1684.

⁶² Ibidem, karta nr 25 *recto*, Molière, *Les Oeuvres de Molière*, Berlin 1700.

książek dotyczy twórczości Woltera (†1778), właściwie François-Marie Arouet⁶³: w pałacu w Drogoszach zgromadzono bowiem 65 tomów *Oeuvres Completes* w edycji gotajskiej Carla W. Ettingera⁶⁴ oraz edycji bazylejskiej Johanna J. Thurneysena z lat 1784–1790. Dodatkowo w spisie widnieją takie *volteriana*, jak *Histoire du siecle de Louis XIV*⁶⁵ z 1752 roku czy tragedia *Zaira*⁶⁶ w edycji genewskiej z 1748 roku. Wśród kanonicznych przedstawicieli literatury francuskiej odnotujemy też Aleksandra Dumasa (†1870; 7 tytułów), Jeana Jacquesa Rousseau (†1774; 4 tytuły), czy Émile'a Zolę (†1902; 3 tytuły).

Liczbę 208 pozycji bibliograficznych w 487 woluminach, obejmuje dział literatury angielskiej, w rzeczywistości będący mieszanką piśmiennictwa angielskiego i amerykańskiego. Tak jak poprzednio nie zastosowano tu spisu alfabetycznego, wiadać natomiast wyraźnie układ chronologiczny oraz grupowanie i spisywanie tytułów jednego autora jeden po drugim. Odnotowano tu dwa wydawnictwa XVII-wieczne oraz 21 z XVIII wieku; reszta stanowią publikacje z XIX i początku XX wieku. Spis rozpoczyna seria *Sämmtliche Werke*⁶⁷ Jamesa Fenimore'a Coopera (†1851), składająca się z 75 tomów. Bogato reprezentowany jest też Edward G. Bulwer-Lytton (†1873): 32 tytuły jego autorstwa, w tym dwutomowe wydawnictwo *Harold, the last of the Saxon kings*⁶⁸ w wydaniu lipskim z 1848 roku. Poza tym w spisie widnieją nazwiska znakomitych przedstawicieli literatury, jak: Walter Scott (†1832; 26 tytułów), Charles Dickens (†1870, 13 tytułów), George G. Byron (†1824; 3 tytuły) czy Arthur C. Doyle (†1930) z jego *The return of Sherlock Holmes*⁶⁹. W Drogoszach nie mogło też zabraknąć *The life and strange surprizing adventures of Robinson Crusoe*⁷⁰ Daniela Defoe'a (†1731) w londyńskim wydaniu z 1761 roku. Dorobek Williama Shakespeare'a (†1616) reprezentują zaś publikacje w języku angielskim i niemieckim, w tym wielotomowe wydawnictwo *The plays and poems of William Shakspeare*⁷¹ oraz seria wydawnicza *Dramatische Werke*⁷².

Kolejnym działem piśmiennictwa jest B – „Litteratur der Ausländer auesser Französischen und englischen Werken” („Literatura obcokrajowców poza

⁶³ <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Voltaire;3993115.html> (dostęp: 8.11.2024 r.).

⁶⁴ APO, sygn. 42/380/0/5/377, karta nr 30 *recto*, Voltaire, *Oeuvres Completes De Voltaire*, Gotha; Basle 1784–1790.

⁶⁵ Ibidem, karta nr 30 *recto*, Voltaire, *Histoire du siecle de Louis XIV*, La Haye 1752.

⁶⁶ Ibidem, karta nr 30 *recto*, Voltaire, *Zaira*, Genova 1748.

⁶⁷ Ibidem, karta nr 22 *recto*, J.F. Cooper's *sämmtliche Werke*, uebersetzt von Mehreren und herausgegeben von Christian August Fischer, Frankfurt 1826–1850.

⁶⁸ Ibidem, karta nr 23 *recto*, E.G. Bulwer-Lytton, *Harold, the last of the Saxon kings: in two volumes*, Leipzig 1848.

⁶⁹ Ibidem, karta nr 25 *recto*, A.C. Doyle, *The return of Sherlock Holmes: in two volumes*, Leipzig 1905.

⁷⁰ Ibidem, karta nr 22 *verso*, D. Defoe, *The life and strange surprizing adventures of Robinson Crusoe* [...], London [1761].

⁷¹ Ibidem, karta nr 24 *recto*; W. Shakespeare, *The plays and poems of William Shakspeare: with notes critical, historical and explanatory, selected from the most eminent commentators*, Leipsic 1840.

⁷² Ibidem, karta nr 24 *recto*; W. Shakespeare, *König Johann; König Richard der Zweite; König Heinrich der Vierte*, Berlin 1888.

francuskimi i angielskimi dziełami”) licząca 143 pozycje bibliograficzne w 203 woluminach. Autor inwentarza zastosował przy jej spisaniu podział na podkategorie. Zaznaczone są one cyframi rzymskimi od I do XIII, z pominięciem IX. Każda z nich ma oddzielną paginację rozpoczynającą się numerem „1”. Układ alfabetyczny zastosowano jedynie w pierwszej podkategorii i dotyczy on nazwisk autorów dzieł, w pozostałych nie uwzględniono ani układu alfabetycznego ani chronologicznego. Liczebność podkategorii jest bardzo zróżnicowana, wahając się od 1 do 49 pozycji. Najbardziej rozbudowaną jest pierwsza z nich, składająca się z dzieł autorów antycznych, jak: Cyceron (5 tytułów), Horacy (4 tytuły), Platon (2 tytuły), czy Sofokles (2 tytuły). Znaleźć tu również można *Homeri Odyssea*⁷³ w wydaniu lipskim z 1904 roku czy Marka Junianusa Justynusa *Ivstini historiarvm ex Trogo Pompeio lib. XLIV*⁷⁴ w amsterdamskiej edycji Ludwika Elzewira z 1650 roku. Drugą podkategorię tworzy dziewięć pozycji bibliograficznych dotyczących historii starożytnej. Jest to m.in. *Natalis Comitum Mythologiae sive explicationis fabularum*⁷⁵ Natalisa Comesa (†1582) czy *Antiquitatum Romanarum libri quatuor quibus continentur res sacrae*⁷⁶ Heinricha Kippinga (†1678). Na trzecią podkategorię składa się 13 pozycji bibliograficznych twórców z głównie francuskiego kręgu kulturowego. Są to m.in. Piotr Abelard (†1142), Dominic Badius (†1613) czy Erazm z Rotterdamu (†1536). Na tym tle wybija się dzieło polskiego autora, Jana Damascena Kalińskiego (†1726) *Erymanthus In Helicone Sylva Christiano-Politica*⁷⁷ w pierwodruku z 1713 roku opublikowanym w Warszawie. Warto nadmienić, że adresatem umieszczonej tam drukowanej dedykacji, wzbogaconej m.in. drzeworytniczym herbem rodowym, jest Stanisław E. Dönhoff (†1728) – hetman polny litewski i wojewoda połocki, ostatni męski przedstawiciel polskiej linii rodu⁷⁸. Czwarta podkategoria liczy 23 pozycje bibliograficzne, obejmujące publikacje włoskich autorów, m.in. Torquato Tasso (†1595)⁷⁹ w padewskiej edycji z 1763 roku, Francesco Algarotti (†1764)⁸⁰ w edycji berlińskiej z 1772 roku czy Giovanni Battista Niccolini (†1861)⁸¹. W spisie widnieje również nazwisko Niccolò Machiavelliego (†1527)⁸².

⁷³ Ibidem, karta nr 8 *recto*, *Homeri Odyssea*, Ps. 1, *Odysseae* 1–12 / ed. Guilelmus Dindorf, Lipsiae 1904.

⁷⁴ Ibidem, karta nr 8 *verso*, *Ivstini historiarvm ex Trogo Pompeio lib. XLIV* / ex rec. Isaaci Vossii, Amstelodami 1650.

⁷⁵ Ibidem, karta nr 8 *verso*, N. Conti, *Natalis Comitum Mythologiae sive explicationis fabularum, libri decem* [...], Ginevra 1653.

⁷⁶ Ibidem, karta nr 8 *verso*, H. Kipping, *Henrici Kippingii Antiquitatum Romanarum libri quatuor* [...], Lugduni Batavorum 1713.

⁷⁷ Ibidem, karta nr 9 *verso*, J.D. Kaliński, *Erymanthus In Helicone Sylva Christiano – Politica* [...], Varsaviae 1713.

⁷⁸ K. Wróblewska, F. Sokołowski, op. cit., s. 300.

⁷⁹ APO, sygn. 42/380/0/5/377, karta nr 9 *verso*, T. Tasso, *Il Goffredo poema eroico del signor Torquato Tasso con gli argomenti del signor Gio: Vincenzo Imperiale*, Padova 1763.

⁸⁰ Ibidem, karta nr 9 *verso*, F. Algarotti, *Oeuvres du comte Algarotti. Traduit de l'italien*, Berlin 1772.

⁸¹ Ibidem, karta nr 9 *recto*, G.B. Niccolini, *Arnoldo von Brescia tragödie*, Berlin 1845.

⁸² Ibidem, karta nr 9 *verso*, N. Machiavelli, *Tutte le opere di Niccolò Machiavelli*, [S.l.] [1550].

Do liczniejszych podkategorii należy też literatura hiszpańska (piąta podkategoria), na którą składają się nazwiska literatów formatu Miguela de Cervanteśa Saavedra (†1616) z jego arcydziełem *Vida y hechos del ingenioso caballero don Quixote de la Mancha* w brukselskiej edycji hiszpańskojęzycznej z 1662 roku⁸³ oraz paryskiej edycji francuskojęzycznej z 1704 roku⁸⁴. Ponadto widzimy wśród nich Pedro Calderóna de la Barca (†1681)⁸⁵, Baltasara Graciana y Moralesa (†1658)⁸⁶ i Agustina Moretiego (†1669)⁸⁷. Szósta podkategoria odnosi się do literatury skandynawskiej, w ramach której figurują nazwiska m.in. Szweda Fredrika Bremer (†1865; 6 tytułów)⁸⁸, Duńczyka Henrika Scharlinga (†1920; 1 tytuł)⁸⁹, czy Norwega Henrika Ibsena (†1906; 3 tytuły)⁹⁰. Znajduje się tu również pięć książek Hansa Ch. Andersena (†1875), w tym dwutomowa powieść *Die zwei Baronessen*⁹¹ w edycji lipskiej z 1848 roku czy *Nur ein Geiger*⁹² w edycji brunszwickiej z 1838 roku. Dziesiąta podkategoria zawiera dzieła trzech rosyjskich pisarzy: Wasilija Wierieszczagina (†1904; 1 tytuł)⁹³, Maksyma Gorkiego (†1936; 2 tytuły)⁹⁴ oraz Lwa Tołstoja (†1910) reprezentowanego czterema tytułami. Jest to przykładowo wydawnictwo *Résurrection: roman*⁹⁵ w dwóch paryskich edycjach – niestety bez podanych dat ich publikacji.

Pozostałe cztery podkategorie zawierają w sumie 11 tytułów dziewięciu różnych autorów, jak np. Maurice Maeterlinck (†1949)⁹⁶ oraz Cécile de Jong van Beek en Donk (†1944)⁹⁷, którzy połączeni zostali w jedną podkategorię. Najprawdopodobniej kluczem takiego rozwiązania było pochodzenie obu tych postaci, Maeterlinck był bowiem Duńczykiem, a de Jong van Beek en Donk Holenderką. Wyznacznikiem mógł być również rok wydania ich publikacji, gdyż są to edycje z początku XX wieku. Inne publikacje wiążą się z Dalekim

⁸³ Ibidem, karta nr 9 *recto*, M. de Cervantes Saavedra, *Vida y hechos del ingenioso caballero don Quixote de la Mancha* [...], Bruselas 1662.

⁸⁴ Ibidem, karta nr 9 *recto*, M. de Cervantes Saavedra, *Histoire de l'admirable Don Quixotte de la Manche*, Paris 1704.

⁸⁵ Ibidem, karta nr 9 *recto*, P. Calderón de la Barca, *Das Leben ein Traum: ein dramatisches Gedicht in fünf Acten*, Wien 1818.

⁸⁶ Ibidem, karta nr 9 *recto*, B.G. y Morales, *L'homme detrompé, ou Le criticon de Baltazar Gracian*, La Haye 1705.

⁸⁷ Ibidem, karta nr 9 *recto*, A. Moreti, *Donna Diana: Lustspiel in drei Akten*, Wien 1819.

⁸⁸ Ibidem, karta nr 9 *recto*, F. Bremer, *Hertha*, Leipzig 1856.

⁸⁹ Ibidem, karta nr 10 *verso*, H. Scharling, *Zur Neujahrszeit im Pastorat zu Nödebo: Erzählung*, Bremen 1884. <https://www.deutsche-biographie.de/pnd118555286.html> (dostęp: 8.04.2024 r.).

⁹⁰ APO, sygn. 42/380/0/5/377, karta nr 9 *recto*, H.Ch. Andersen, *Die zwei Baronessen: Roman*, Leipzig 1848.

⁹² Ibidem, karta nr 9 *recto*, H.Ch. Andersen, *Nur ein Geiger!: Original-Roman*, Braunschweig 1838.

⁹³ Ibidem, karta nr 10 *verso*, V.V. Vereščagin, *Der Kriegskorrespondent: Erzählung aus dem russisch-türkischen Kriege*, Stuttgart [1894].

⁹⁴ <https://www.deutsche-biographie.de/sfz126804.html> (dostęp: 8.04.2024 r.).

⁹⁵ APO, sygn. 42/380/0/5/377, karta nr 19 *verso*, Przypuszczać można, że są to edycje z 1900 i 1926 roku: L.N. Tolstoj, *Résurrection: roman*, Paris 1900; idem, *Résurrection: roman*, Paris 1926.

⁹⁶ Ibidem, karta nr 10 *verso*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3935971> (dostęp: 4.11.2024 r.).

⁹⁷ APO, sygn. 42/380/0/5/377, karta nr 10 *verso*, <https://resources.huylgens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Diepenbrock> (dostęp: 1.05.2024 r.).

Wschodem (np. *Les Conseils Et Les Maximes De Pilpay Philosophe Indie*⁹⁸ oraz *Vasantasenâ*⁹⁹).

Ostatnią kategorią literatury wydzieloną w inwentarzu są Jug – „Jugendschriften”, obejmujące 73 pozycje bibliograficzne w 86 woluminach. Nie zastosowano tu układu alfabetycznego autorów, ale – z małymi wyjątkami – układ chronologiczny: najstarsze wydawnictwo pochodzi z 1761 roku, zaś najmłodsze z 1918 roku. Brak tu przewagi liczebnej któregoś z autorów, są to raczej pojedyncze dzieła różnych autorów, zwłaszcza niemieckojęzycznych, np. *Jugendtagebuch*¹⁰⁰ Karla von Zedlitz (†1793) czy *Das Leben im deutschen Kaiserhause*¹⁰¹ Antona Klausmanna (†1916). Zdarzają się również publikacje anglo- i francuskojęzyczne, jak zbiór opowiadań dla dzieci pt. *The parent's assistant*¹⁰² Marii Edgeworth (†1849) oraz *Armand*¹⁰³ Pauline de Meulan, znanej jako „Pani Guizot” (†1827).

Kolejną liczną kategorią tematyczną w inwentarzu jest G – „Geographie”, licząca 214 pozycje inwentarzowych w 453 woluminach, podzielonych na trzy podkategorie. Zgodnie z poznaną już formułą ograniczono się w nich do numerów bez bliższych informacji o tematyce dzieł. Pierwszą podkategorię tworzy 29 tytułów odnotowanych bez uwzględnienia alfabetu i chronologii. Są to wydania z XVIII i XIX wieku, a wśród nich pozycje wielotomowe, jak *Allgemeines Jahrbuch der Geographie und Statistik*¹⁰⁴ wydawane w Weimarze w latach 1800–1804 pod redakcją Adama Ch. Gaspariego (†1830), *Sammlung interessanter und durchgängig zweckmäßig abgefaßter Reisebeschreibungen für die Jugend*¹⁰⁵ Joachima H. Campego (†1818) oraz *Histoire Generale Des Voyages*¹⁰⁶ (w pałacu w Drogoszach znajdowało się 18 spośród 80 tomów tej publikacji). W podkategorii tej znajdowały się również inne publikacje francuskojęzyczne, jak np. *Atlas des enfans*¹⁰⁷ wydany w Amsterdamie w 1760 roku. Widnieją tu także publikacje w języku angielskim, jak chociażby *The life of Captain James Cook*¹⁰⁸ autorstwa Andrew Kippisa (†1795).

⁹⁸ APO, sygn. 42/380/0/5/377, karta nr 10 recto, *Les Conseils Et Les Maximes De Pilpay Philosophe Indie*, Paris; Bruxelles 1709.

⁹⁹ Ibidem, karta nr 10 recto, M. Haberlandt, *Vasantasenâ oder das irdische Wägelchen ein altindisches dem König Cudraka [Šudraka] zugeschrieb. Schauspiel*, Leipzig 1893.

¹⁰⁰ Ibidem, karta nr 56 recto, A. Frh von Zedlitz und Leipe, *Jugendtagebuch und Briefwechsel mit Eltern u. Geschwistern aus d. J. [...]*, [S.l.] 1910.

¹⁰¹ Ibidem, karta nr 56 recto, A.O.E. Klausmann, *Das Leben im deutschen Kaiserhause*, Minden i.W. 1896.

¹⁰² Ibidem, karta nr 55 verso, Edgeworth, *The parent's assistant; or, stories for children*, London 1855.

¹⁰³ Ibidem, karta nr 55 verso, P. Guizot, *Armand, ou le Petit garçon indépendant, suivi de: Monsieur le Chevalier, les Petits brigands, Aye! Aye! Aye!, le Réve, contes dédiés à la jeunesse*, Paris 1840.

¹⁰⁴ Ibidem, karta nr 33 verso, *Allgemeines Jahrbuch der Geographie und Statistik*, hrsg. von A.C. Gaspari, Weimar 1800.

¹⁰⁵ Ibidem, karta nr 33 verso, J.H. Campe, *Sammlung interessanter und durchgängig zweckmäßig abgefaßter Reisebeschreibungen für die Jugend*, Braunschweig [1791].

¹⁰⁶ Ibidem, karta nr 33 verso, *Histoire Generale Des Voyages, Ou: Nouvelle Collection De Toutes Les Relations De Voyages Par Mer Et Par Terre [...] Pour Former Un Système Complet d'Histoire & de Géographie moderne [...]: Enrichi De Cartes Geographiques Et De Figures*, Paris 1746–1789.

¹⁰⁷ Ibidem, karta nr 33 verso, *Atlas des enfans [...]*, Amsterdam 1760.

¹⁰⁸ Ibidem, karta nr 33 verso, A. Kippis, *The Life Of Captain James Cook*, Basil 1788.

Druga podkategoria liczy 38 pozycji bibliograficznych mimo, iż zapisano aż 112 liczb porządkowych. Tytuły w tym przypadku nie zostały wpisane kolejno jedno po drugim, ale w przedziałach 1–16, 41–55, 81–85 oraz 111–112. Trudno powiedzieć dlaczego podkategoria ta została zinwentaryzowana w ten sposób. Możliwe, że spowodowane to było pozostawieniem przestrzeni na regałach bibliotecznych i chęcią uzupełniania ich w przyszłości. Istnieje również prawdopodobieństwo, że w momencie spisywania inwentarza pozycje te były przechowywane w innym miejscu. Analiza wydawnictw wykazuje, że zostały one pogrupowane tematycznie. Pierwsze numery dotyczą relacji z podróży do państw Bliskiego i Dalekiego Wschodu, jak np. dzienniki Giovanniego Martiniego (†1806) *Voyages Dans L'Isle De Chypre, La Syrie Et La Palestine Avec L'Histoire Générale Du Levant*¹⁰⁹ wydane w Neuwied w 1791 roku, czy *Landscape illustrations of the Bible*¹¹⁰ Thomasa Hartwella Hornego (†1862). Podróże do Indii i Chin opisane zostały w publikacjach Wenera Hoffmeistera (†1845)¹¹¹ i Carla F. Gützlaffa (†1851)¹¹². Kolejne odnotowane publikacje dotyczą podróży do Afryki w XVIII wieku. Są to m.in. dzienniki François'a Levaillanta (†1824)¹¹³ wydane w Paryżu w 1795 roku i Sylvaina Golbéry'ego (†1822)¹¹⁴ opublikowane w Lipsku w 1803 roku. Dalsze liczby porządkowe w inwentarzu tyczą się podróży do Ameryki Północnej i Południowej. Są to publikacje wydane pod koniec XVIII wieku po niemiecku, bądź francusku, np. *Geschichte der Reisen, die seit Cook an der Nordwest- und Nordost-Küste von Amerika und in dem nördlichsten Amerika*¹¹⁵ z 1792 roku czy *Relation Abrégée D'Un Voyage Fait Dans L'Intérieur De L'Amérique Méridionale*¹¹⁶ z 1778 roku autorstwa Charlesa M. de La Condaminea (†1774). Ostatnie dwie pozycje w tej podkategorii odnoszą się do Oceanii: pierwsza to relacja z porwania statku HMS Bounty¹¹⁷, opublikowana

¹⁰⁹ Ibidem, karta nr 34 recto, M. Giovanni, *Voyages Dans L'Isle De Chypre, La Syrie Et La Palestine Avec L'Histoire Générale Du Levant* [...], Neuwied 1791.

¹¹⁰ Ibidem, karta nr 34 recto, T.H. Horne, *Landscape illustrations of the Bible* [...], London 1836.

¹¹¹ Ibidem, karta nr 34 recto, W.F.L.A. Hoffmeister, *Briefe aus Indien*, Braunschweig 1847.

¹¹² Ibidem, karta nr 34 recto, C.F. Gützlaff, *Des Missionar Gützlaff Reisen nach den Küstengegenden des chinesischen Reichs nebst Auszügen aus vielen andern Reiseberichten, welche Religion, Regierungsverfassung, Volksitten u.s.w. in China darstellen*, Leipzig 1848.

¹¹³ Ibidem, karta nr 34 verso, F. Levaillant, *Second Voyage Dans L'Intérieur De L'Afrique, Par Le Cap De Bonne-Espérance, Dans les Années 1783, 84 et 85*, Paris [1795].

¹¹⁴ Ibidem, karta nr 35 verso, S.M.X. de Golbéry, *Reise durch das westliche Afrika: in den Jahren 1785, 1786 und 1787*, Leipzig 1803.

¹¹⁵ Ibidem, karta nr 35 recto, *Geschichte der Reisen, die seit Cook an der Nordwest- und Nordost-Küste von Amerika und in dem nördlichsten Amerika selbst von Meares, Dixon, Portlock, Coxe, Long u. a. m. unternommen worden sind*, ausgebetet von G. Forster, Berlin 1792.

¹¹⁶ Ibidem, karta nr 35 recto, Ch.-M. de La Condamine, *Relation Abrégée D'Un Voyage Fait Dans L'Intérieur De L'Amérique Méridionale, Depuis la Côte de la Mer du Sud, jusqu'aux Côtes du Brésil & de la Guyane, en descendant La Riviere Des Amazones*, Maestricht 1778.

¹¹⁷ Ibidem, karta nr 36 verso, W. Bligh, *Relation de l'enlèvement du navire le Bounty, appartenant au roi d'Angleterre, & commandé par le lieutenant Guillaume Bligh; avec le voyage subséquent de cet officier & d'une partie de son équipage dans sa chaloupe [...] dans la Mer du Sud, jusqu'à Timor* [...], Paris; Amsterdam 1790.

w Amsterdamie w 1790 roku, zaś druga – autorstwa Georgea Keatea (†1797)¹¹⁸ – opisuje wyspy Palau leżące na Oceanie Spokojnym.

Trzecia podkategoria liczy 147 pozycji inwentarzowych, w ramach których pominięto kilka liczb porządkowych (85–90). Nie zastosowano tu układu alfabetycznego ani chronologicznego, lecz tematyczny. Początkowe pozycje dotyczą Rosji oraz Azji Mniejszej: m.in. trzypięciotomowe dzieło Gottlieba S. Gmelina (†1774) pt. *Reise durch Rußland zur Untersuchung der drey Natur*¹¹⁹ opublikowane w Sankt Petersburgu w 1744 roku, czy *The beauties of the Bosphorus*¹²⁰ Julii Pardoe (†1862). Widnieje tu również dzieło Ruggiero G. Boscovicha (†1787) pt. *Journal D'Un Voyage De Constantinople En Pologne*¹²¹ wydane w Lozannie w 1772 roku i zawierające opis podróży z Konstantynopola do Polski. Kolejne pozycje to książki przedstawiające kilka krajów europejskich: Włochy, Francję, Wielką Brytanię wraz z Irlandią oraz Prusy. Wśród nich odnotujemy przewodnik Karla Baedekera *Ober-Italien bis Nizza, Genua, Bologna: nebst den Eisenbahn- und Haupt-Post-Straßen aus Deutschland nach Italien*¹²² czy *L'Italie*¹²³ Sydneya Morgana (†1859). Na uwagę zasługuje też informator *Description de la ville de Paris*¹²⁴, a zwłaszcza XVII-wieczne wydawnictwo pt. *Labyrinthe de Versailles* zawierające opis, nieistniejącego już, labiryntu w ogrodach Wersalu. Opisy wysp brytyjskich znajdują się natomiast w publikacjach *Britannia Magna sive Angliae, Scotiae, Hiberniae*¹²⁵ z 1661 roku oraz *Voyage a la côte septentrionale du comté d'Antrim en Irlande*¹²⁶ z 1790 roku. Warto odnotować, że w tej podkategorii znalazły się również dwie pozycje dotyczące zamku krzyżackiego w Malborku: ilustrowane dzieło Maxa Rosenheyna (†1869) *Die Marienburg: das Haupthaus der deutschen Ordens-Ritter*¹²⁷ oraz przewodnik słynnego architekta i opiekuna zamku malborskiego, Konrada Steinbrechta (†1923) pt. *Schloss Marienburg in Preussen: Führer durch seine Geschichte und Bauwerke*¹²⁸.

¹¹⁸ Ibidem, karta nr 36 verso, K. George, *An account of the Pelew Islands* [...], Basil 1789.

¹¹⁹ Ibidem, karta nr 36 verso, S.G. Gmelin, *Samuel Georg Gmelins, Doctors der Arzney Gelartheit, der Kayserl. Academie der Wissenschaften* [...], *Reise durch Rußland zur Untersuchung der drey Natur-Reiche*, St. Petersburg 1774.

¹²⁰ Ibidem, karta nr 36 verso, J. Pardoe, *The beauties of the Bosphorus*, London 1839.

¹²¹ Ibidem, karta nr 36 verso, R.G. Boscovich, *Journal D'Un Voyage De Constantinople En Pologne, Fait A La Suite De Son Excellence Mr. Jaq. Porter* [...], Lausanne 1772.

¹²² Ibidem, karta nr 36 recto, K. Baedeker, *Ober-Italien bis Nizza, Genua, Bologna: nebst den Eisenbahn- und Haupt-Post-Straßen aus Deutschland nach Italien*, Coblenz 1863.

¹²³ Ibidem, karta nr 36 recto, S. Morgan, *L'Italie*, Bruxelles 1825.

¹²⁴ Ibidem, karta nr 36 verso, G. Brice, *Description de la ville de Paris* [...], Paris 1713.

¹²⁵ Ibidem, karta nr 36 verso, R. Hermannides, *Rutgeri Hermannidae Britannia Magna sive Angliae, Scotiae, Hiberniae* [...], Amstelodami 1661.

¹²⁶ Ibidem, karta nr 36 verso, W. Hamilton, *Voyage a la côte septentrionale du comté d'Antrim en Irlande, et à l'île de Raghery. Contenant l'histoire naturelle de ses productions volcaniques, & plusieurs observations sur les antiquités & mœurs de ce pays*, Paris 1790.

¹²⁷ Ibidem, karta nr 37 verso, M. Rosenheyn, *Die Marienburg: das Haupthaus der deutschen Ordens-Ritter*, Leipzig 1858.

¹²⁸ Ibidem, karta nr 37 verso, K. Steinbrecht, *Schloss Marienburg in Preussen: Führer durch seine Geschichte und Bauwerke*, Berlin 1897.

Następną liczną kategorią jest Ag – „Agrarwissenschaft” („Nauki rolnicze”), obejmująca 204 pozycje bibliograficzne, w 274 woluminach, odnotowanych z pominięciem alfabetu oraz chronologii. Większość publikacji wydano po 1900 roku; ponadto 20 ostatnich pozycji dopisano ołówkiem. Zinwentaryzowane tu publikacje dotyczą szeroko pojętego rolnictwa oraz gospodarki ziemskiej. Są to druki wydane w języku niemieckim, francuskim i angielskim, wśród których najstarszą metrykę ma ilustrowane dzieło Andreasa G. Böcklera (†1687) pt. *Nützliche Haus- und Feld-Schule*¹²⁹ wydane w Norymberdze w 1678 roku. Kolejne, godne odnotowania wydawnictwa to *Horse-hoeing husbandry*¹³⁰ w wydaniu z 1762 roku, traktujące o hodowli roślin, czy *Elémens d'hippiatrique: ou nouveaux principes sur la connoissance et sur la médecine des chevaux*¹³¹ dotyczące leczenia koni. Znalazła się tu również wielotomowa encyklopedia „ekonomii ziemskiej” *Oeconomische Encyclopädie oder allgemeines System der Land-, Haus- und Staats-Wirthschaft*¹³² wydana w Brünn w latach 1787–1823. Problematykę gospodarki leśnej podjęto w książce Maxa Endresa (†1940) *Lehrbuch der Waldwertrechnung und Forststatik*¹³³, reform rolnych dotyczy zaś dzieło pt. *Die Landflucht: ihr Wesen und ihre Bekämpfung im Rahmen einer Agrarreform*¹³⁴. Z kolei w publikacji pt. *Schluss mit der Kriegszwangswirtschaft!*¹³⁵ poruszono kwestię gospodarki żywnościowej ludności podczas I wojny światowej. Autorem owej broszury był Adolf von Batocki (†1944), prezydent Prus Wschodnich w latach 1914–1916 oraz 1918–1919.

Kolejną kategorią, jest licząca 113 pozycje bibliograficznych w 154 woluminach P – „Philosophia” („Filozofia”). Zastosowano tu układ chronologiczny, co dostrzegalne jest zwłaszcza wśród 20 druków XVII-wiecznych. Najstarszym wśród nich jest wydana w 1616 roku w Hanowerze *Systema Logicæ, Tribus Libris Adornatum*¹³⁶ gdańszczanina Bartłomieja Keckermanna (†1609). W połowie XVIII wieku opublikowano *Traité des sensations*¹³⁷ Francuza Étienne Bonnot de Condillaca (†1780). Z druków o XIX-wiecznej metryce wyróżnia się *Religion und Moral*¹³⁸ Lwa Tołstoja, zaś spośród

¹²⁹ Ibidem, karta nr 3 verso, G.A. Böckler, *Nützliche Haus- und Feld-Schule, das ist, wie man ein Land- Feld- Guth und Meyeren mit aller Zugehöre [...]*, Nürnberg 1678.

¹³⁰ Ibidem, karta nr 3 verso, J. Tull, *Horse-hoeing husbandry [...]*, London 1762.

¹³¹ Ibidem, karta nr 3 verso, C. Bourgelat, *Elémens d'hippiatrique: ou nouveaux principes sur la connoissance et sur la médecine des chevaux*, Lyon 1750–1753.

¹³² Ibidem, karta nr 4 verso, J.G. Krünitz, *Oeconomische Encyclopädie oder allgemeines System der Land-, Haus- und Staats-Wirthschaft*, Brünn 1787–1823.

¹³³ Ibidem, karta nr 5 verso, M. Endres, *Lehrbuch der Waldwertrechnung und Forststatik*, Berlin 1919.

¹³⁴ Ibidem, karta nr 6 recto, M. Hainisch, *Die Landflucht: ihr Wesen und ihre Bekämpfung im Rahmen einer Agrarreform*, Jena 1924.

¹³⁵ Ibidem, karta nr 5 recto, A. von Batocki, *Schluss mit der Kriegszwangswirtschaft!*, Berlin 1921.

¹³⁶ Ibidem, karta nr 67 verso, B. Keckermann, *Systema Logicæ, Tribus Libris Adornatum [...]*, Hanoviae 1616.

¹³⁷ Ibidem, karta nr 67 verso, E. B. de Condillac, *Traité des sensations: à Madame la Comtesse de Vassé*, Londres [i.e. Paris?] [1754].

¹³⁸ Ibidem, karta nr 67 verso, L.N. Tolstoj, *Religion und Moral: Antwort auf eine in der „Ethischen Kultur” gestellte Frage*, Berlin 1894.

dzieł z XX wieku *La vie simple*¹³⁹ Charlesa Wagnera (†1918) oraz *Sesame and lilies*¹⁴⁰ Johna Ruskina (†1900). Z polskiej perspektywy godną odnotowania jest również książka Aleksandra Moszkowskiego (†1934) pt. *Einstein: Einblicke in seine Gedankenwelt*¹⁴¹, która była wynikiem przeprowadzonych przez autora rozmów z genialnym fizykiem.

Ostatnią kategorią, której liczba pozycji bibliograficznych przekracza 100 (w 407 woluminach) jest K – „Kunstgeschichte” („Historia sztuki”). Zamiast układu alfabetycznego zastosowano tu układ chronologiczny, choć z małymi wyjątkami, na które składają się publikacje pogrupowane tematycznie. Początkowe numery dotyczą architektury, jak np. jeden z nielicznych zinwentaryzowanych druków XVI-wiecznych: *Architecturae Liber Septimus*¹⁴² Sebastiana Serlio (†1554) w wydaniu frankfurckim z 1575 roku. Z innych publikacji o tej tematyce warto odnotować *Des principes de l'architecture*¹⁴³ Andréa Félibiena (†1695) wydane w 1697 roku w Paryżu oraz włoskojęzyczny *Manuale di varj ornamenti tratti dalle fabbriche*¹⁴⁴ wydany w 1781 roku w Rzymie. Tematykę architektury sakralnej porusza niemieckojęzyczny periodyk *Christliches Kunstblatt für Kirche, Schule und Haus*¹⁴⁵, zainicjowany przez protestanckiego teologa Karla Gruneisena (†1878) i wydawany w Stuttgarcie w latach 1858–1919 (w Drogoszach zgromadzono i wpisano w inwentarzu 96 woluminów z lat 1859–1868). Kolejne pozycje w tej kategorii dotyczą malarstwa. Można tu znaleźć biografie artystów, wydawnictwa ilustrowane, jak np. *Vies et oeuvres des peintres les plus célèbres de toutes écoles*¹⁴⁶ z 1803 roku oraz *Raphael Sanzio*¹⁴⁷ z 1891 roku. W dalszej kolejności figurują katalogi wystaw z przełomu lat 40. i 50. XIX wieku, zorganizowanych w Berlinie, Królewcu i Gdańsku m.in. przez Königsberger Kunstverein oraz Kunstverein zu Danzig¹⁴⁸. Ostatnie numery spisu w tej kategorii dotyczą muzyki. Widnieją tu dwie pozycje dotyczące Richarda Wagnera (†1883), tj. pamiętniki kompozytora¹⁴⁹ wydane w 1904 roku w Berlinie oraz jego biografia¹⁵⁰ autorstwa

¹³⁹ Ibidem, karta nr 68 verso, C. Wagner, *La vie simple*, Paris 1905.

¹⁴⁰ Ibidem, karta nr 68 verso, J. Ruskin, *Sesame and lilies: three lectures*, London 1902.

¹⁴¹ Ibidem, karta nr 69 recto, A. Moszkowski, *Einstein: Einblicke in seine Gedankenwelt: Gemeinverständliche Betrachtungen über die Relativitätstheorie und ein neues Weltssystem: Entwickelt aus Gesprächen mit Einstein*, Hamburg–Berlin 1921.

¹⁴² Ibidem, karta nr 57 verso, S. Sebastiano, *Architecturae Liber Septimus*, Francofurti ad Moenum 1575.

¹⁴³ Ibidem, karta nr 57 verso, A. Félibien, *Des principes de l'architecture, de la sculpture, de la peinture, et des autres arts qui en dépendent: Avec une dictionnaire des termes propres à chacun de ces arts*, Paris 1697.

¹⁴⁴ Ibidem, karta nr 57 verso, C. Antonini, *Manuale di varj ornamenti tratti dalle fabbriche* [...], Roma 1781.

¹⁴⁵ Ibidem, karta nr 57 verso, *Christliches Kunstblatt für Kirche, Schule und Haus*, Stuttgart 1858–1919.

¹⁴⁶ Ibidem, karta nr 57 verso, Ch.P. Landon, *Vies et oeuvres des peintres les plus célèbres de toutes écoles* [...], Paris 1803.

¹⁴⁷ Ibidem, karta nr 57 verso; L. Nicole, *Raphael Sanzio* [...], Lausanne 1891.

¹⁴⁸ Na temat ich działalności zob. np. M. Mielnik, *Towarzystwo Przyjaciół Sztuki w Gdańsku (Kunstverein zu Danzig) 1835–1945. Zarys działalności*, „Rocznik Gdański” 2021, t. LXXXI, s. 52–70; R. Albinus, *Königsberg Lexikon: Stadt und Umgebung*, Würzburg 2022, s. 189.

¹⁴⁹ APO, sygn. 42/380/0/5/377, karta nr 58 verso, R. Wagner, *Richard Wagner an Mathilde Wesendonk. Tagebuchblätter und Briefe 1853–1871*, Berlin 1904.

¹⁵⁰ Ibidem, karta nr 58 verso, H.S. Chamberlain, *Richard Wagner*, München 1904.

Houstona Stewarta Chamberlaina (†1927). Znaleźć tu również można partyturę opery Wolfganga Amadeusza Mozarta (†1791)¹⁵¹. Niestety wpis nie został uzupełniony datą jej wydania.

Dotąd scharakteryzowane kategorie są najliczniejszymi w inwentarzu. W pozostałych liczba pozycji bibliograficznych nie przekracza 100. Wśród nich na pierwszym miejscu warto odnotować „Medizin” („Medycynę”) (94 tytuły w 106 woluminach), w której znajdują się m.in. osobliwe publikacje na temat teorii magnetyzmu zwierzęcego (*Analyse raisonnée des rapports des commissaires chargés par le Roi de l'examen du magnétisme animal*¹⁵² oraz *Essai sur les probabilités du somnambulism magnétique, pour servir à l'histoire du magnétisme animal*¹⁵³). Znajduje się tu również wydane w 1929 roku opracowanie pt. *Der Geburtenrückgang und seine Bekämpfung. Die Lebensfrage des deutschen Volkes*¹⁵⁴ dotyczące spadku populacji w Niemczech.

Kolejna z mniej zasobnych kategorii to N – „Naturwissenschaften” zawierająca 79 pozycji bibliograficznych w 274 woluminach. Zinwentaryzowane tu zostały wydawnictwa dotyczące astronomii, w tym *Cosmographia*¹⁵⁵ Nicolausa Mercatora, wydana w 1651 roku w Gdańsku przez Andreasa Hünefeldta, oraz geologii, np. *Fragmente über Geologie oder die Einsturzhypothese*¹⁵⁶. Niewiele mniejszą kategorią, bo liczącą 78 pozycji w 111 woluminach, jest C – „Kulturgeschichte” („Historia kultury”). Znalazło się tutaj m.in. dzieło Charlesa Pinota Duclosa (†1772) *Considerations sur les mœurs de ce siècle*¹⁵⁷ będące rozprawą o moralności. Wpisana tu również została książka *Land und Leute*¹⁵⁸, która jest relacją podróży folklorysty Wilhelma Heinricha Riehla (†1897).

Kategorią liczącą 69 pozycji w 120 woluminach są Mil – „Militärwissenschaften” („Nauki wojskowe”). Najstarszym widniejącym tam dziełem jest wydane w 1656 roku *De la charge des gouverneurs des places*¹⁵⁹ Antoineta Villea (†1657). Znalazły się tam również takie pozycje, jak *Leitfaden für den Unterricht im militairischen Aufnehmen mit 6 Figurentafel*¹⁶⁰ czy *Das Regiment der Gardes du Corps im*

¹⁵¹ Ibidem, karta nr 58 verso, W.A. Mozart, *Don Juan: oper in 2 Aufzügen. Klavierauszug mit Text*, Leipzig [1901].

¹⁵² Ibidem, karta nr 61 verso, J.-B. Bonnefoy, *Analyse raisonnée des rapports des commissaires chargés par le Roi de l'examen du magnétisme animal*, Lyon 1784.

¹⁵³ Ibidem, karta nr 62 recto, J.-F. Fourmel, *Essai sur les probabilités du somnambulism magnétique, pour servir à l'histoire du magnétisme animal*, Amsterdam 1785.

¹⁵⁴ Ibidem, karta nr 63 recto, F. Burgdörfer, *Der Geburtenrückgang und seine Bekämpfung. Die Lebensfrage des deutschen Volkes*, Berlin 1929.

¹⁵⁵ Ibidem, karta nr 65 verso, N. Mercator, *Cosmographia, sive descriptio coeli et terrae in circulos [...]*, Dantisci 1651.

¹⁵⁶ Ibidem, karta nr 58 verso, F.A.M. von Mahrenfeld und Schönegg, *Fragmente über Geologie oder die Einsturzhypothese*, Triest 1872.

¹⁵⁷ Ibidem, karta nr 11 verso, Ch. Duclos *Considerations sur les mœurs de ce siècle*, [Paris] [1751].

¹⁵⁸ Ibidem, karta nr 11 verso, W.H. Riehl, *Land und Leute*, Augsburg 1855.

¹⁵⁹ Ibidem, karta nr 63 verso; A. Deville, *De la charge des gouverneurs des places*, Paris 1656.

¹⁶⁰ Ibidem, karta nr 63 verso, H. von Plehwe, *Leitfaden für den Unterricht im militairischen Aufnehmen mit 6 Figurentafel*, Berlin 1865.

*Weltkriege*¹⁶¹. Wprawdzie tylko 59 tytułów, ale w 964 woluminach liczy A – „Allgemeiner” („Dział ogólny”) zawierający czasopisma i kalendarze. Wśród nich wyróżnia się ponad 100 numerów „Allgemeine Literatur-Zeitung”¹⁶² oraz francuski periodyk „Revue des deux mondes”¹⁶³. W spisie znalazł się również *Berliner Kalender*¹⁶⁴ z lat 1829–1849. „Nauki prawne” (I – „Rechtswissenschaft”) to kategoria, w której zgromadzono 53 pozycje bibliograficzne w 96 woluminach. Najstarszą pozycją na liście jest wydany w 1644 roku *Frederici De Marselaer Eqvitis Legatvs Libri Duo*¹⁶⁵, natomiast na początku XX wieku wydano *Justiznotariat oder Urkund- und Friedensämter*¹⁶⁶. Najmniejszą kategorią w inwentarzu jest, licząca 35 pozycji w 52 woluminach, L – „Litteraturgeschichte” („Historia literatury”). Wśród nich odnotować można pięć tomów czasopisma *Goethe-Jahrbuch*¹⁶⁷, czy też dzieło pt. *Portraits littéraires*¹⁶⁸ Émile’a Bérard-Varagnaca (†1925).

Ostatnią kategorią w inwentarzu jest ogólny dział polityczny („[nieczytelne] allg. politik”) o tytule zapisanym niedbale ołówkiem. Liczy ona 230 pozycji bibliograficznych w 661 woluminach, wśród których znajdują się cztery tytuły wykreślone, jak również notatki i dopiski wykonane piórem oraz ołówkiem (najczęściej są to uwagi dotyczące liczby woluminów). Pierwszych 20 tytułów wydano w XVIII i XIX w., zaś reszta w początkach XX stulecia, co wskazywałoby na chronologiczne uszeregowanie dzieła. Przypuszczać można, że zbiór ten był spójną kolekcją należącą do Albrechta Graf zu Stolberg-Wernigerode (†1948), ostatniego właściciela pałacu w Drogoszach, który odziedziczył go po swoim ojcu Udo Graf zu Stolberg-Wernigerode. Początkowe publikacje w tej kategorii dotyczą ekonomii. Są to przykładowo *Der isolirte Staat in Beziehung auf Landwirthschaft und Nationalökonomie*¹⁶⁹ oraz *Grundriss der allgemeinen Volkswirtschaftslehre*¹⁷⁰. Kolejne pozycje dotyczą reformy rolnej oraz przepisów prawa leśnego w Niemczech. Jest to *Die Bodenreform: Grundsätzliches und Geschichtliches zur Erkenntnis und Überwindung der sozialen Not*¹⁷¹ oraz *Das Waldrecht der Auflösungsgesetze*¹⁷². Znaleźć tu również można statystyki dotyczące

¹⁶¹ Ibidem, karta nr 64 *recto*, W. von Boddien, *Das Regiment der Gardes du Corps im Weltkriege*, Berlin 1928.

¹⁶² Ibidem, karta nr 1 *recto*, „Allgemeine Literatur-Zeitung”, Jena–Leipzig 1785–1849.

¹⁶³ Ibidem, karta nr 2 *recto*, „Revue des deux mondes”, Paris 1870–1910.

¹⁶⁴ Ibidem, karta nr 1 *recto*, *Berliner Kalender: auf das Gemein-Jahr [...]*, hrsg. von der Köni[glichen] Preuss[ischen] Kalender Deputation, Berlin 1825–1849.

¹⁶⁵ Ibidem, karta nr 53 *verso*, F. van Marselaer, *Frederici De Marselaer Eqvitis Legatvs Libri Duo*, Amstelodami 1644.

¹⁶⁶ Ibidem, karta nr 54 *verso*, K. W. Lütke mann, *Justiznotariat oder Urkund- und Friedensämter [...]*, Hannover 1913.

¹⁶⁷ Ibidem, karta nr 59 *verso*, *Goethe-Jahrbuch*, hrsg. von L. Geiger, Frankfurt a/M. 1880–1913.

¹⁶⁸ Ibidem, karta nr 59 *verso*, É. Bérard-Varagnac, *Portraits littéraires*, Paris 1887.

¹⁶⁹ Ibidem, karta nr 70 *verso*, J.H. von Thunen, *Der isolirte Staat in Beziehung auf Landwirthschaft und Nationalökonomie*, Berlin 1875.

¹⁷⁰ Ibidem, karta nr 70 *verso*, G. Schmoller, *Grundriss der allgemeinen Volkswirtschaftslehre*, Leipzig 1901.

¹⁷¹ Ibidem, karta nr 71 *recto*, A. Damaschke, *Die Bodenreform: Grundsätzliches und Geschichtliches zur Erkenntnis und Überwindung der sozialen Not*, Berlin 1907.

¹⁷² Ibidem, karta nr 72 *verso*, F. Breme, *Das Waldrecht der Auflösungsgesetze: insbesondere Schutzforst, Waldgut und Waldstiftung; unter Abdruck der gesetzlichen Bestimmungen dargestellt*, Berlin 1922.

niemieckiej gospodarki¹⁷³. Jednym z ostatnich spisanych tytułów jest zaś *Kommunalpolitik und Deutsche Volkspartei*¹⁷⁴ wydane w 1929 roku.

Po zsumowaniu liczba wszystkich pozycji bibliograficznych spisanych w inwentarzu wynosi 3584. Po uwzględnieniu dzieł wielotomowych, liczba ta wzrasta do 8195 woluminów. Druki XVI-wieczne to 8 woluminów. W XVII wieku wydano 123 dzieła, a w XVIII 1100 pozycji. Wydawnictwa XIX-wieczne to 1619 pozycji, a XX-wieczne 734. Brak kodeksów średniowiecznych, inkunabułów i wczesnych druków z XVI wieku, jak również nowożytnych rękopisów może świadczyć o istnieniu oddzielnego zbioru najstarszych ksiąg przechowywanych w Drogoszach, które objęto osobnym inwentarzem. Istnieje jednak prawdopodobieństwo, że taki inwentarz nigdy nie został spisany. Założyć również można, że pałacowe cymelia przechowywane były w innym, bardziej reprezentacyjnym miejscu niż pozostałe książki – np. wśród zbiorów artystycznych.

Pomimo braku strony tytułowej i informacji o dacie spisania inwentarza, pomocne w jej ustaleniu są informacje o wydaniach poszczególnych woluminów. Należy zauważyć, że najmłodsze wydawnictwa pochodzą z końca lat 20. XX wieku, o czym świadczą ostatnie wpisy w inwentarzu. Tyczy się to m.in. dzieł Richarda Strahla (†1957) pt. *Aufgaben und Ziele der staatspolitischen Aufklärungsarbeit*¹⁷⁵, Paula Flataua (1890-) *Mittelland Deutschlands aufstrebendes Wirtschaftsreich*¹⁷⁶ czy Kurta Brüninga (†1961) *Niedersachsen im Rahmen der Neugliederung des Reiches*¹⁷⁷. Graniczną datą wpisów byłby więc 1929 rok, w inwentarzu nie występuje bowiem żadne późniejsze wydanie. Fakt ten uprawnia do uznania tego właśnie roku lub ogólniej przełomu lat 20. i 30. XX wieku jako daty krańcowej powstawania inwentarza.

Reasumując, analiza inwentarza księgozbioru pałacowego w Drogoszach spisane go prawdopodobnie na przełomie lat 20. i 30. XX wieku. wskazuje na rozległe zainteresowania jego właścicieli. Zauważyć należy jednak nacisk, jaki kładziony był na humanistyczny profil zbioru. Toteż najobszerniejszą kategorię tematyczną stanowią książki historyczne. Bardzo dużą grupę dzieł tworzą publikacje z zakresu literatury niemieckiej, angielskiej i hiszpańskiej, jak również innych krajów europejskich i pozaeuropejskich. Na ich tle wyróżnia się jednak ponad 400 tytułów autorów francuskich, co nie zaskakuje w kontekście oświeceniowej ekspansji kulturowej tego kraju w Europie. W księgozbiornie znalazły się również wydawnictwa świadczące o – znamienym dla elit społecznych – bogatym życiu kulturalnym właścicieli pałacu

¹⁷³ Ibidem, karta nr 72 recto, *Volkswirtschaftlich-Statistisches Taschenbuch*, Kattowitz 1921.

¹⁷⁴ Ibidem, karta nr 73 verso, *Kommunalpolitik und Deutsche Volkspartei*, hrsg. im Auftr. der Reichsgeschäftsstelle der D.V.P. von Gustav Wittig, Berlin 1929.

¹⁷⁵ Ibidem, karta nr 73 verso, R. Strahl, *Aufgaben und Ziele der staatspolitischen Aufklärungsarbeit*, Berlin 1928.

¹⁷⁶ Ibidem, karta nr 73 verso, P. Flatau, *Mittelland Deutschlands aufstrebendes Wirtschaftsreich*, Magdeburg 1929.

¹⁷⁷ Ibidem, karta nr 73 verso, *Niedersachsen im Rahmen der Neugliederung des Reiches*, bearbeitet von K. Brüning, Hannover 1929.

w Drogoszach. Zinwentaryzowane woluminy sygnalizują, że przedstawiciele rodu studiowali bogato ilustrowane, w znacznej części pochodzące z XVI-XVIII stulecia, dzieła z zakresu architektury i innych dziedzin sztuk plastycznych, jak również wyjeżdżali do galerii czy muzeów. Z kolei druki zawierające nuty były zapewne używane podczas indywidualnej gry oraz koncertów organizowanych w pałacu. Bogaty dział geograficzny świadczy nie tylko o zainteresowaniach w tym zakresie, ale też o odbytych lub planowanych peregrynacjach po Europie i innych kontynentach. W inwentarzu znajdują się również kategorie tematyczne, które pokazują pragmatyczny charakter księgozbioru. Są to wydawnictwa prawnicze, z zakresu polityki oraz gospodarki ziemskiej, w tym rolnictwa i leśnictwa. Dostępność w pałacowym zbiorze ostatnich dwóch działów nie może dziwić wobec faktu, że właściciele rezydencji byli właścicielami prawie 6000 ha ziemi, kilkunastu folwarków i wsi¹⁷⁸.

Warto w tym miejscu nadmienić, że w zbiorach APO oprócz inwentarza księgozbioru, zachowała się również *Książka wypożyczeń biblioteki w Drogoszach*¹⁷⁹. Jest to zeszyt o wymiarach 22 × 15 cm, oprawiony w tekturę, której grzbiet i boki wzmocniono brązową skórą. Poszyt liczy 64 karty z wpisami zarówno na stronach *recto*, jak *verso*. Na każdej stronicy znajduje się narysowana odręcznie tabela składająca się z pięciu kolumn. Od lewej jest to: data wypożyczenia, tytuł dzieła, numer inwentarzowy, liczba wypożyczonych pozycji oraz nazwisko wypożyczającego. Rejestr spisywany był przez kilkanaście osób, o czym informuje nas charakter pisma wielu rąk. Każdy wpis jest odręcznie skreślony, co najprawdopodobniej stanowi dowód zwrócenia danej publikacji do biblioteki. Zauważyć należy, że obok każdego tytułu widnieje numer inwentarzowy odpowiadający pozycji zinwentaryzowanej w wyżej scharakteryzowanym inwentarzu. Najwcześniejszy wpis pochodzi z 1894 roku, najmłodszy zaś z 1933 roku.

Zinwentaryzowane w drogoskim inwentarzu woluminy to najprawdopodobniej nie wszystkie zgromadzone w pałacu pozycje. Nie skatalogowano tam bowiem kodeksów średniowiecznych, rękopisów nowożytnych oraz ok. tysiąca druków zwartych, które obecnie przechowywane są w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu¹⁸⁰. Sumując je z tytułami z opisywanego inwentarza można stwierdzić, że pałacowa biblioteka liczyła ok. 10 tys. tytułów. Porównując tą liczbę z innymi wschodniopruskimi bibliotekami pałacowymi, księgozbiór w Drogoszach jawiłby się jako drugi co do wielkości w Prusach Wschodnich, ustępując tylko bibliotece pałacowej w Słobitach, liczącej 11 777 tytułów¹⁸¹. Dla porównania, księgozbiór

¹⁷⁸ M. Jackiewicz-Garniec, M. Garniec, *Pałace i dwory dawnych Prus Wschodnich*, Olsztyn 1999, s. 188.

¹⁷⁹ APO, sygn. 42/380/0/5/378, *Książka wypożyczeń książek bibliotecznych*.

¹⁸⁰ M. Strutyńska, op. cit., s. 38.

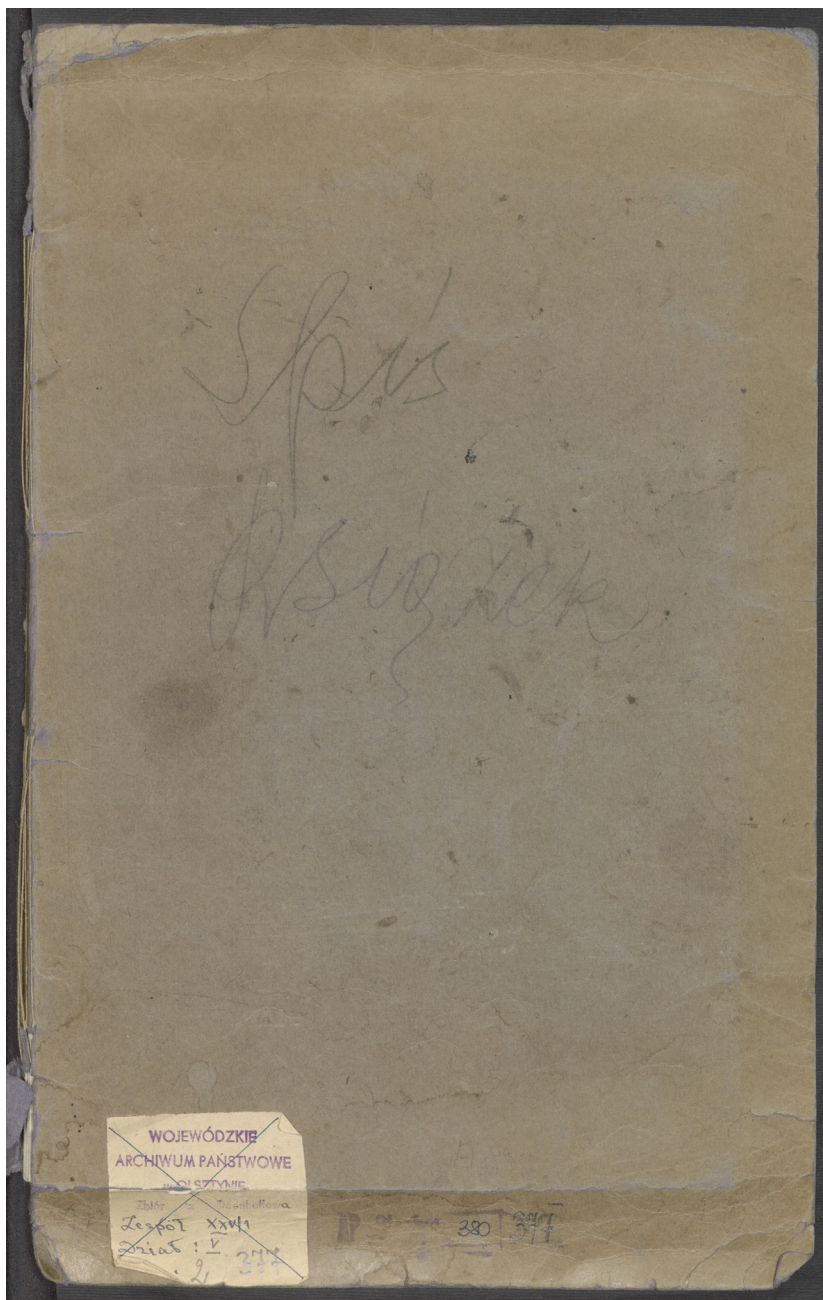
¹⁸¹ Taka liczba tytułów widnieje w *Bücher-Verzeichnis der Majorats-Bibliothek von Schlobitten*, angefertigt von H. Schellhorn, Berlin 1858 – kopia przechowywana w Bibliotece Muzeum Warmii i Mazur w Olsztyn – sygn. III/15388; zob. też: H. Keferstein, *Biblioteka Dohnów w Słobitach. Próba charakterystyki ze szczególnym uwzględnieniem poloników*,

rodu Finckenstein zgromadzony w pałacu w Kamieńcu, liczył ok. 7–8 tys. pozycji bibliograficznych¹⁸².

Niestety pruskie księgozbiory pałacowe i dworskie po zakończeniu II wojny światowej uległy zniszczeniu, a w najlepszych wypadkach rozproszeniu. Woluminy trafiały wówczas do wielu instytucji. Pracująca tam kadra tworząca nowe inwentarze i rejestry podworskich księgozbiorów, nie uwzględniła niestety informacji o znajdujących się w nich znakach proveniencyjnych. Obecnie utrudnia to prowadzenie badań mających na celu ponowne scalenie owych kolekcji. W konsekwencji zachowany w APO inwentarz księgozbioru pałacowego w Drogoszach jawi się jako niezwykle cenny dokument. Mimo powojennej dezintegracji księgozbioru pozwala on bowiem na jego rekonstrukcję, stanowiąc niezbitą dowód zasobności biblioteki oraz jej wartości treściowej. Analiza układu inwentarza pokazuje natomiast w jaki sposób woluminy były grupowane, a jednocześnie umieszczone na regałach bibliotecznych. Znamienny jest również fakt, że w zasobach APO zachowała się książka wypożyczeń z pałacu w Drogoszach. Świadczy to o tym, że kolekcja biblioteczna była objęta opieką i ochroną przed rozproszeniem. Należy również zwrócić uwagę na wygląd inwentarza. Jego prosta forma przypomina, inne wytworzone w podobnym czasie, akta archiwalne. Mimo, że spisywanie inwentarzy i katalogów łączyło się z dziejami kolekcjonerstwa to przypuszczać można, że inwentarz sporządzony został jako dokument potwierdzający przeprowadzoną w bibliotece inwentaryzację. Nie ma bowiem innych przesłanek wskazujących na odgórną potrzebę jego opracowania. Przede wszystkim nie wiadomo, by na przełomie lat 20. i 30 XX wieku wydano zarządzenie władz pruskich nakazujące tworzenie takich dokumentów. Drogoski inwentarz stanowi zatem nieocenione źródło do badań nie tylko nad dziejami biblioteki pałacowej w Drogoszach, ale też innych pruskich księgozbiorów rezydencjonalnych. Podjęta w artykule charakterystyka inwentarza winna być więc traktowana jako wstęp do jego pogłębionej eksploracji, jak również do badań nad kulturą książki w środowisku arystokracji wschodniopruskiej przed 1945 r.

„Roczniki biblioteczne” 1985, R. 29, z. 1–2, s. 331–347.

¹⁸² C.E.L. v. Lorck, *Schloss Finckenstein. Ein Bauwerk des preußischen Barock im Osten. Unter Mitwirkung von Alfred Burggraf und Graf zu Dohna und Lothar Burggraf und Graf zu Dohna mit einem Nachwort von Percy Ernst Schramm*, Frankfurt am Main 1966, s. 77.

Górna (przednia) okładka książki inwentarzowej biblioteki pałacowej w Drogoz, prawdopodobnie przełom lat 20. i 30. XX w., Archiwum Państwowe w Olsztynie, foto. Archiwum Państwowe w Olsztynie

1		Allgemeine Literaturzeitung	Jena Litv.	1788-1804	108
2		Magazin f. d. Literatur d. d. Welt	Berlin	1867-1870	3
3	Masius	La science des peuples de cour et	Amsterdam	1758-1761	9
4	(Jendrel)	Théorie des Nations et de leur	S. l. byt. Litv. Litv.	1691-1708	11
5	Felber	Wohlfahrt der Armen in d. Stadt... Kalendar	Wiesbaden	1729	1
6		Calendrier pour l'année... 1776 + Annuaire Paris	Paris	1776	1
7	Reiles	Reise nach Katalunien in d. Kaiserl. Reich	Leipzig	(1774)	1
8		Diario romano per l'anno 1839	Roma	(1839)	1
9		Reise nach Katalunien	Wiesbaden	(1822)	1
10		Reise nach Katalunien	"	1829-1849	10
11	Reper	Reise nach Katalunien	Berlin	(1851-1866)	8
12		Reise nach Katalunien für 1858	"	1858	1
13		Reise nach Katalunien in d. J. 1842	Leipzig	(1842)	1
14		Reise nach Katalunien in d. J. 1839	Leipzig	1839	1
15	Reiser	Reise nach Katalunien, Leipzig, Legation	Leipzig	1761	1
16		Reise nach Katalunien, Leipzig, Legation	Wiesbaden	1746	1
17		Reise nach Katalunien	Leipzig	1822-1826	14
18	Reise/Reise	Reise nach Katalunien	Berlin	1783-1786	159 162
19		Reise nach Katalunien	"	1798-1800	29
20		Reise nach Katalunien	"	1801	5
21		Reise nach Katalunien	Oldenburg	1839	4
22	Fischer	Reise nach Katalunien, St. I	Berlin	1803	1
23		Reise nach Katalunien (Catalog)	Oldenburg	1844	1
24	v. Archenthal	The english system	Hamburg	1787/8	7
25		The quartian	Edinburgh	1772	2
26		Reise nach Katalunien	Leipzig	1776-1788	72
27		Reise nach Katalunien	"	1789-1791	23
28		Reise nach Katalunien	Oldenburg	1782/3	2
29	Mundt	Reise nach Katalunien, Teil 1	Leipzig	1834	1
30		Le spectateur du nord	Wiesbaden	1800/1	16
31		Journal littéraire et bibliographique	"	1800/1	10
32		Bibliothèque universelle de Genève	Genève	1839	7
33	Karten	Reise nach Katalunien	Berlin	1893	12
34	Reise/Reise	Reise nach Katalunien	"	1871/2	29

Przykładowa karta książki inwentarzowej biblioteki pałacowej w Drogoszach, Archiwum Państwowe w Olsztynie, foto. Archiwum Państwowe w Olsztynie

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Olsztynie:

- sygn. 42/380/0/5/377, *Księga inwentarzowa biblioteki*,
- sygn. 42/380/0/5/378, *Książka wypożyczeń książek bibliotecznych*.

Praca magisterska

Klim A., *Zbiory artystyczne i wystrój wnętrz pałacu w Drogoszach*, Toruń 1996.– praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Z. Kruszelnickiego – Biblioteka Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, sygn. Rkps 1805.

Źródła drukowane

Bücher-Verzeichnis der Majorats-Bibliothek von Schlobitten, angefertigt von H. Schellhorn, Berlin 1858 – Biblioteka Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, sygn. III/15388.

Opracowania

Adamska M., *Stan badań nad historią rodziny Stolberg-Wernigerode z Dönhoffstädt oraz dotyczące jej archiwalia w zasobie Archiwum Państwowego w Olsztynie*, „Archiwa-Kancelarie-Zbiory” 2012, nr 3.

Albinus R., *Königsberg Lexikon: Stadt und Umgebung*, Würzburg 2022.

Archiwum Państwowe w Olsztynie. *Informator o zasobie archiwalnym*, oprac. M.T. Korejwo, Warszawa 2007.

Encyklopedia Wiedzy o Książce, red. A. Birkenmajer, Wrocław 1971.

Hartmann E., *Gross Wolfsdorf und Dönhoffstädt: Ostpreussische Herrensitze im Kreise Rastenburg*, Marburg (Lahn) 1966.

Jackiewicz-Garniec M., Garniec M., *Pałace i dwory dawnych Prus Wschodnich*, Olsztyn 1999.

Keferstein H., *Biblioteka Dohnów w Słobitach. Próba charakterystyki ze szczególnym uwzględnieniem poloników*, „Roczniki biblioteczne” 1985, R. 29, z. 1–2.

Kotowski E., *Portrety Magnusa Ernesta i Katarzyny Doenhoffów*, „Rocznik Olsztyński” 1970, t. IX.

Lorck C.E.L. v., *Schloss Finckenstein. Ein Bauwerk des preußischen Barock im Osten. Unter Mitwirkung von Alfred Burggraf und Graf zu Dohna und Lothar Burggraf und Graf zu Dohna mit einem Nachwort von Percy Ernst Schramm*, Frankfurt am Main 1966.

Mielnik M., *Towarzystwo Przyjaciół Sztuki w Gdańsku (Kunstverein zu Danzig) 1835–1945. Zarys działalności*, „Rocznik Gdański” 2021, t. LXXXI.

Mycio A., *Rękopisy Dönhoffów w Drogoszy w Prusach Wschodnich przechowywane w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2020, nr 2.

– *Struktura proveniencyjna rękopisów pochodzących z tak zwanych zbiorów zabezpieczonych w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu*, „Folia Toruniensia” 2009–2010, t. IX–X.

Przywuska A., *Akta podworskie w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Olsztynie*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1964, nr 2.

Rabczewska N., *Osiemnastowieczny pałac Dönhoffów w Drogoszach*, „Rocznik Olsztyński” 1983, t. XIV/XV.

Ramotowska A., *Dokumentacja konserwatorska polichromowanej skrzyni posagowej Katarzyny Dohnówny*, Lidzbark Warmiński 2011.

Rzempołuch A., *Architektura dworska w Prusach Książęcych i na Warmii. Studium genezy i odrębności*, „Roczniki Humanistyczne” 2002, t. 50, z. 4.

Strutyńska M., *Struktura proveniencyjna zbioru starych druków Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu. Przewodnik po zespołach. Problemy badawcze i metodologiczne*, Toruń 1999.

Wróblewska K., Sokołowski F., *Ikonografia rodziny Doenhoffów w zbiorach muzeów polskich*, „Rocznik Olsztyński” 1989, t. XVI.

Wróblewska K., *Portrety Bogusława Dönhoffa-autora dziennika podróży do Warszawy z 1780 r.*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1980, nr 3.

Źródła internetowe

<https://dawnepismo.com/rodzaje-pisma/>, (dostęp: 7.11.2024 r.).

http://leksykonkultury.ceik.eu/index.php/Pa%C5%82ac_w_Drogoszach, (dostęp: 8.11.2024 r.).

<https://www.deutsche-biographie.de/sfz3181.html>, (dostęp: 3.04.2024 r.).

<https://www.deutsche-biographie.de/pnd118555286.html>, (dostęp: 8.04.2024 r.).

<https://www.deutsche-biographie.de/sfz126804.html>, (dostęp: 8.04.2024 r.).

<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3935971>, (dostęp: 4.11.2024 r.).

<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Moliere;3942798.html>, (dostęp: 8.11.2024 r.).

<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Voltaire;3993115.html>, (dostęp: 8.11.2024 r.).

<https://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Diepenbrock>, (dostęp: 1.05.2024 r.).

<https://sjp.pwn.pl/sjp/sensu-stricto;2519958.html>, (dostęp: 30.10.2024 r.).